

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مطالعه تطبیقی ماهیت و آثار اسناد
رسمی در حقوق ایران، فقه امامیه و
حقوق بین‌الملل

مؤلف

دکتر عبدالرضا اسکندری

انتشارات چتر دانش

سرشناسه : اسکندری، عبدالرضا، ۱۳۶۸-
عنوان و نام پدیدآور : مطالعه تطبیقی ماهیت و آثار اسناد رسمی در حقوق ایران،
فقه امامیه و حقوق بین‌الملل/مؤلف عبدالرضا اسکندری.
مشخصات نشر : تهران: چتر دانش، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری : ۱۵۳ ص؛ ۱۴/۵×۲۱ س.م.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۵۶۰-۶
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : اسناد حقوقی -- مطالعات تطبیقی
Legal documents -- Comparative studies
اسناد حقوقی -- ایران Legal documents -- Iran
اسناد حقوقی (فقه) Legal documents (Islamic law)
حقوق بین‌الملل International law
رده بندی کنگره : HV۸۰۷۴
رده بندی دیویی : ۳۶۳/۲۵۶۵
شماره کتابشناسی ملی : ۸۷۷۷۱۴۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا

نام کتاب : مطالعه تطبیقی ماهیت و آثار اسناد رسمی در حقوق ایران،
فقه امامیه و حقوق بین‌الملل
ناشر : چتر دانش
مؤلف : عبدالرضا اسکندری
نوبت و سال چاپ : اول - ۱۴۰۱
شمارگان : ۱۰۰۰
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۵۶۰-۶
قیمت : ۸۵۰۰۰ تومان

فروشگاه مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خ منبری جاوید (اردیبهشت شمالی)، پلاک ۸۸
تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۹۲۳۲۷ - تلفن فروشگاه کتاب: ۶۶۴۰۲۳۵۳
پست الکترونیک: nashr.chatr@gmail.com
کلیه حقوق برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

سخن ناشر

رشته‌ی حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به‌منزله‌ی یکی از پرطرفدارترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به‌خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه‌ی خدمت شده و در مناصب و جایگاه‌های گوناگون به ایفای وظیفه مشغول می‌شوند. منابعی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان بر مدار آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه‌ی کتب و جزواتی هستند که طی سالیان متمادی چنان‌که باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نکرده‌اند.

این، درحالی است که نیاز مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است. به‌این‌ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان رشته‌ی حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتاب‌هایی که روزآمدی محتوای آن‌ها از یک سو و تناسب آن‌ها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه‌ی آموزش عالی آزاد چتر دانش، در مقام مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است گام‌های مؤثری در همراهی با دانشجویان رشته‌ی حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تجربیات فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانشجویان، به تولید آثاری همت‌گمارد که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد. انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه‌ی خدمات درخشان، شایستگی‌های خود را در این حوزه‌ی علمی بیش از پیش به منصفه‌ی ظهور برساند.

فرزاد دانشور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

فهرست

فصل نخست: کلیات و مبانی تحقیق ۹

- مبحث اول: مقدمه..... ۱۱
- مبحث دوم: موضوع بحث..... ۱۵
- مبحث سوم: تعریف واژه‌ها و اصطلاحات..... ۱۹
- گفتار اول: سند..... ۱۹
- بند اول: سند در لغت..... ۱۹
- بند دوم: سند در اصطلاح..... ۱۹
- بند سوم: سند در قرآن کریم..... ۲۰
- مبحث چهارم: انواع سند..... ۲۲
- گفتار اول: سند رسمی..... ۲۲
- گفتار دوم: سند عادی..... ۲۳

فصل دوم: ماهیت و آثار اسناد در فقه امامیه، نظام حقوقی ایران و

حقوق بین‌الملل ۲۵

- مبحث اول: ماهیت و آثار اسناد در فقه..... ۲۷
- گفتار اول: دلایل اعتبار سند..... ۲۷
- بند اول: کتاب..... ۲۷
- بند دوم: روایات..... ۲۸
- گفتار دوم: آرای فقها..... ۲۸
- گفتار سوم: جمع‌بندی بحث..... ۲۹
- مبحث دوم: ماهیت و آثار اسناد در نظام حقوقی ایران..... ۳۰
- گفتار اول: ماهیت و آثار اسناد رسمی..... ۳۰
- بند اول: انواع سند رسمی..... ۳۰
- بند دوم: بررسی اعتبار محتویات و مندرجات اسناد رسمی..... ۳۰
- بند سوم: تشخیص مسائل شکلی و ماهوی سند..... ۳۳
- بند چهارم: بررسی نحوه تنظیم اسناد رسمی..... ۳۵

- بند پنجم: نحوه تنظیم اسناد سجلی..... ۳۹
- گفتار دوم: قواعد حاکم بر نحوه تنظیم اسناد رسمی در ایران..... ۴۲
- بند اول: قاعده حکومت قانون محل نسبت به شکل سند..... ۴۲
- بند دوم: قاعده عدم مخالفت مفاد سند با نظم عمومی و اخلاق حسنه..... ۴۳
- بند سوم: قاعده رابطه متقابل..... ۴۵
- بند چهارم: قاعده مطابقت با قوانین محل تنظیم..... ۴۶
- گفتار سوم: ماهیت و آثار اسناد عادی..... ۴۶
- بند اول: انواع سند عادی..... ۴۷
- بند دوم: جهات افتراق اسناد عادی و رسمی..... ۵۰
- بند سوم: اعتبار محتویات و مندرجات اسناد عادی..... ۵۱
- بند چهارم: نحوه تنظیم اسناد عادی..... ۵۱
- گفتار چهارم: قانون حاکم بر نحوه تنظیم اسناد عادی در حقوق ایران..... ۵۵
- بند اول: قانون حاکم بر نحوه تنظیم اسناد عادی مدنی..... ۵۶
- بند دوم: قانون حاکم بر نحوه تنظیم اسناد تجاری..... ۵۶
- مبحث سوم: تعارض سند رسمی با سایر ادله اثبات دعوا..... ۵۹
- گفتار اول: تعارض سند رسمی با اقرار..... ۵۹
- گفتار دوم: تعارض سند رسمی با شهادت..... ۶۰
- گفتار سوم: تعارض سند رسمی با امارات..... ۶۲
- گفتار چهارم: تعارض سند رسمی با قسم..... ۶۵
- مبحث چهارم: تعارض سند عادی با سایر ادله اثبات دعوا..... ۶۸
- گفتار اول: تعارض سند عادی با اقرار..... ۶۸
- گفتار دوم: تعارض سند عادی با شهادت..... ۷۰
- گفتار سوم: تعارض سند عادی با امارات..... ۷۲
- گفتار چهارم: تعارض سند عادی با قسم..... ۷۴
- مبحث پنجم: تعارض اسناد با اسناد..... ۷۷
- گفتار اول: تعارض سند عادی با سند عادی..... ۷۷

- گفتار دوم: تعارض سند رسمی با سند رسمی ۷۸
- گفتار سوم: تعارض سند رسمی با عادی ۸۲
- مبحث ششم: ماهیت و آثار اسناد در نظام حقوقی بین‌الملل ۸۳
- گفتار اول: تبیین برخی از نهادها و معاهدات بین‌المللی در زمینه یکسان‌سازی ماهیت و آثار اسناد رسمی ۸۳
- بند اول: آپوستیل ۸۳
- بند دوم: بررسی رویه جاری کشور در تایید اسناد ۸۵
- گفتار دوم: نظام تایید اسناد در پرتو کنوانسیون ۱۹۶۱ لاهه ۹۲
- بند اول: کلیات ۹۲
- بند دوم: قلمرو کنوانسیون ۹۴
- بند سوم: اسناد مشمول کنوانسیون ۹۵
- گفتار سوم: استثنائات وارد بر کنوانسیون ۹۶
- گفتار چهارم: وضعیت تایید دانشنامه‌ها ۹۸
- گفتار پنجم: وضعیت «ترجمه اسناد دولتی» در نظام کنوانسیون لاهه ۱۹۶۱ ..... ۱۰۰
- گفتار ششم: صدور تأییدیه آپوستیل ۱۰۲
- گفتار هفتم: آثار تأییدیه صادره ۱۰۵
- گفتار هشتم: رویه کشورها در صدور «تأییدیه» ۱۰۷
- گفتار نهم: اقدامات لازم به منظور اجرایی نمودن کنوانسیون ۱۰۸
- بند اول: اقدامات قانونی ۱۰۸
- گفتار دهم: اقدامات اجرایی ۱۰۹
- گفتار یازدهم: اطلاع‌رسانی ۱۱۰
- مبحث هفتم: قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون لغو ضرورت تصدیق رسمی اسناد دولتی بیگانه مصوب ۱۹۶۱ میلادی برابر با ۱۳۴۰ هجری شمسی ۱۱۱
- گفتار اول: آیین‌نامه اجرایی ۱۱۶
- مبحث هشتم: کنوانسیون بین‌المللی حل و فصل اختلافات ناشی از میانجی‌گری ۱۲۳

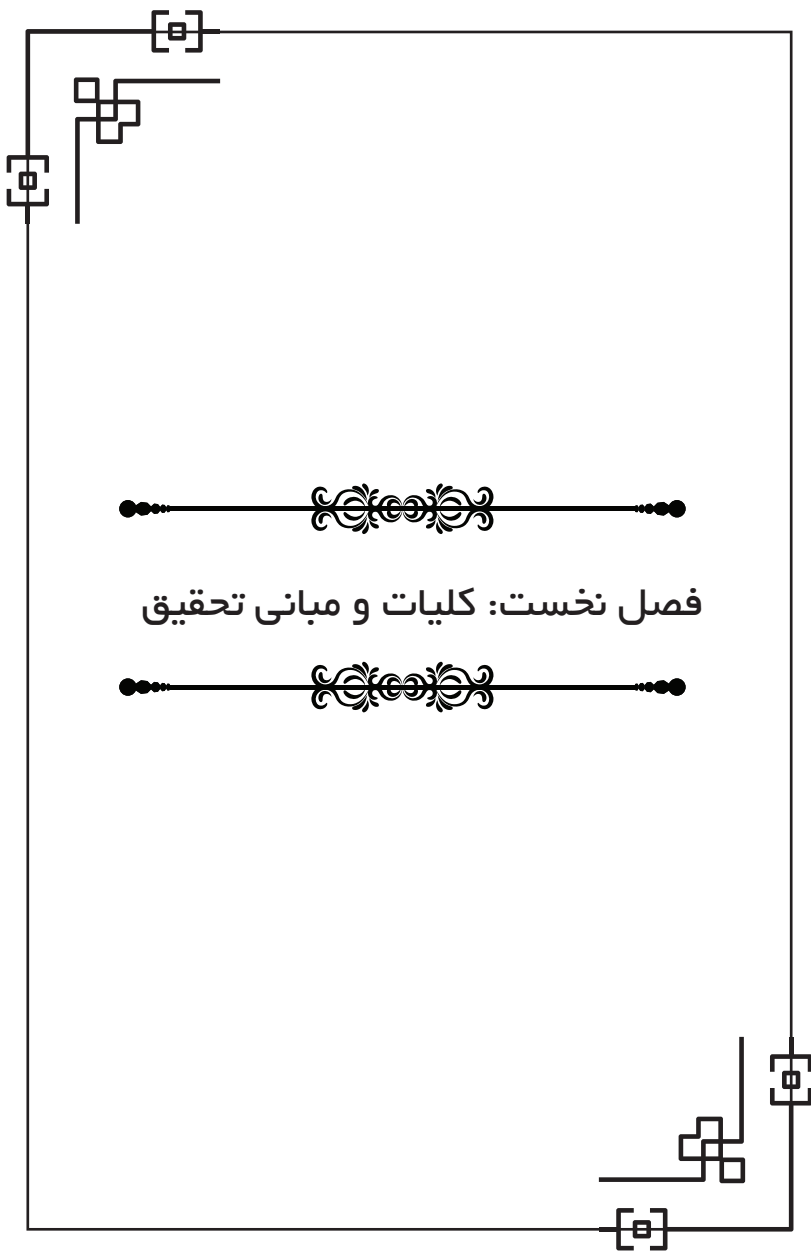
گفتار اول: کلیات	۱۲۳
گفتار دوم: قلمرو کنوانسیون	۱۲۴
مبحث نهم: اتحادیه بین‌المللی سردفتران	۱۳۶
گفتار اول: کلیات	۱۳۶
گفتار دوم: قلمرو اتحادیه	۱۳۷
مبحث دهم: بررسی تطبیقی ماهیت و آثار اسناد در فقه، نظام حقوقی ایران و نظام بین‌الملل	۱۳۹
مبحث یازدهم: نتیجه‌گیری	۱۴۷

۱۴۸ ..... فهرست منابع

کتاب	۱۴۸
مقالات	۱۵۱
پایان‌نامه‌ها	۱۵۱
منابع لاتین	۱۵۲

مبحث اول: مقدمه

از زمانی که انسان‌های اولین حلقه‌های زنجیره زندگی اجتماعی را تشکیل دادند یافتن راهکاری برای آسودگی خاطر در راستای اثبات مدعای خویش را به عنوان اولویت اول و دغدغه اصلی مورد توجه قرار دادند. لذا بحث ثبت اسناد از دیر باز در جوامع مختلف و تمدن‌های گوناگون همراه با زندگی اجتماعی بشر بوده است و نیز با پیشرفت تمدن‌ها، صورت‌های مختلف به خود گرفته است و با توجه به نیازهای هر عصر و تامین هر چه بیشتر حقوق افراد و برقراری نظم و عدالت اجتماعی تغییر و پیشرفت داشته است.

اصولاً از یک سو نهادها و قواعد حقوقی در هر جامعه‌ای زاده نیاز و مصالح و عادات و رسم و خصایص فرهنگی است که با تاثیرپذیری از شرایط محیط و اخلاق اجتماعی و اقتضائات زمان تحول یافته و تکامل می‌یابد.

به واقع، حقوق، قواعد زندگی اجتماعی است. اگر حقوق را به دو بخش حقوق عمومی و خصوصی تقسیم کنیم، در یک تعریف کلی حقوق عمومی حقوقی است که بر روابط فی مابین حاکمیت و اشخاص درون آن‌ها و بین دولت با دولت دیگر حکومت می‌کند و حقوق خصوصی هم به معاملات و روابط حقوقی بین اشخاص با یکدیگر. حقوق عمومی به دلیل دخالت حاکمیت برای ایجاد نظم عمومی و امنیت اجتماعی اکثر مقررات آن از حقوق آمره می‌باشد. حقوق مرتبط با اسناد، از ابعاد مختلف با حقوق عمومی ارتباط پیدا می‌کند و قواعد آن در اغلب موارد

جنبه آمرانه دارد و با نظم عمومی مرتبط می‌باشد مانند تعلق حقوق دولتی بر ثبت و نیز تنظیم اسناد مطابق قواعد و مقررات بصورت مشابه. از سوی دیگر اجتماع بشری نیز دائماً در حال تحول است و قواعد حقوقی نیز در مسیر این تحول رشد می‌کند و تکامل می‌یابد. در عصر کنونی که به دوره ماشینیسیم، اتم، کامپیوتر، ارتباطات و گردش آزاد اطلاعات معروف گشته است، مسائل و مشکلات فراروی جوامع نیز پیچیده‌تر و متنوع‌تر گردیده است. نظام مرتبط با اسناد نیز از این جریان مستثنی نبوده و در انجام وظایف خود در دنیای امروز با چشم‌اندازهای نوینی مواجه شده است که در صورت عدم آمادگی برای تطابق با وضعیت جدید دچار چالش خواهد شد. این چشم‌اندازهای نوین، یکی پدیده رو به تکامل جهانی شدن و دیگری توسعه روز افزون شهرنشینی و پیچیده‌تر شدن مناسبات انسانی است هر کدام از پدیده‌های مذکور، آثاری در حوزه‌های مختلف و نیز حقوق ثبت برجای گذاشته است و استلزامات خاصی را مطالبه می‌کند. از جمله آثار اجتناب ناپذیر جهانی شدن می‌توان به گردش آزاد اطلاعات و نفوذ گسترده اقتصادی و سیاسی شرکت‌های چند ملیتی اشاره کرد و از تلاش‌های آگاهانه در جهت جهانی شدن می‌توان تلاش کشورها در جهت یکسان‌سازی قوانین و همسوساختن آن‌ها با قواعد و مقررات جهانی و بین‌المللی را یاد آور شد. استلزامات این دو جنبه از جهانی شدن در زمینه حقوق ثبت در ضرورت آشنایی با نظام‌های ثبتی کشورهای دیگر، لزوم همکاری‌های دو جانبه منطقه‌ای، جهانی و همسوگرایی با مقررات بین‌المللی آشکار می‌شود. پدیده توسعه شهرنشینی نیز به نوبه خود مسائلی همچون نیازهای در حال تحول، تغییر متوالی نهادهای جامعه و پیچیده و چند بعدی شدن روابط انسانی را به دنبال دارد.

پاسخ گفتن به این مقتضیات نوین، مستلزم سرعت، دقت و کارا بودن ابزارهای مورد استفاده و تطابق به هنگام با تغییرات سایر نهادهای جامعه است. مسلم است که کشورهای دموکراتیک غربی با توجه به تحول عمیق اجتماعی و صنعتی خود با مسائلی از این قبیل مواجه بوده و راه‌حلهایی را نیز به معرض تجربه گذاشته‌اند. از این‌رو ضرورت آشنایی با تجربیات و دستاوردهای ثبتی و شیوه‌های

مورد استفاده آن‌ها در زمینه تنظیم اسناد رسمی روشن می‌شود. صرف نظر از این ملاحظات علمی و دانشگاهی، ضرورت‌های عملی توجه به نظام‌های حقوقی بیگانه را ایجاب می‌کند. بر اثر جابه‌جائی اشخاص و کالاها و سرمایه‌ها، بیش از پیش گرایش به نادیده گرفتن مرزهای کشورهای احساس می‌شود. روابط بین‌المللی در همه زمینه‌ها اهمیت پیدا کرده است که هر ساله فزونی می‌گیرد. ایجاد یک نظام حقوقی که در خور این روابط باشد کاری است که با ناآگاهی برخی از دست‌اندرکاران در کشورهای مختلف که غرق در توهم قدرت مطلق و استقلال کامل هستند، انجام پذیر نیست و برقراری یک همکاری بین‌المللی اجتناب‌ناپذیر اقتضا می‌کند که مرزهای خود را به روی نظام‌های حقوقی بگشاییم.

از آنجایی که هر کشوری در جهان دارای حقوق ویژه خود است، ممکن است چند حقوق مختلف همزمان اجرا شود و حتی پاره‌ای جوامع غیردولتی نیز حقوق خاص خود را دارند. نظام‌های حقوق مختلف با زبان‌های متعدد و کیفیت‌های متنوع نشان‌دهنده جوامعی با ساختار اقتصادی گوناگون است. به سبب کثرت نظام‌های حقوقی دشوار است که بتوان همه آن‌ها را در صفحاتی چند خلاصه کرد و نتیجه رضایت‌بخشی از آن گرفت.

مساله دیگری که از دیرباز مورد توجه بوده است، نزدیک کردن این حقوق به یکدیگر و ایجاد وحدت حقوقی مورد توجه علمای حقوق بوده است. در قرن نوزدهم میلادی توجه ویژه‌ای به این امر شده که علت عمده آن گسترش تکنولوژی، تنوع و گستردگی وسایل ارتباطات و حمل و نقل و بطور کلی توسعه روابط بین‌المللی می‌باشد.

مسئله برای ایجاد وحدت حقوقی در هر مورد، باید حقوق تمام کشورهایی که قرار است به تفاهم برسند، مطالعه شود. در این بررسی، هدف، یافتن راه حلی است که مورد قبول همه آن‌ها باشد؛ بدون اینکه قانون کشوری به کشور دیگر تحمیل شود. در این باره سازمان‌های دولتی و غیر دولتی بسیاری فعالیت داشتند. مهم‌ترین سازمان دولتی مشوق روند وحدت حقوقی، سازمان ملل متحد است.

بند ۱ ماده ۱۳ اساسنامه این سازمان به مجمع عمومی امکان می‌دهد تا پیشرفت تدریجی حقوق بین‌الملل و تنظیم یک قانون بین‌المللی را تشویق کند. به علاوه، منشور ملل متحد در ماده ۵۷ مقرر کرده است که موسسات تحقیقاتی ایجاد شده در نتیجه توافق دولت‌ها که طبق اساسنامه خود وظایفی را در زمینه امور اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، تربیتی، تعلیماتی، بهداشت عمومی و مانند آن به عهده دارند، وابسته به سازمان ملل متحد می‌شوند. در نتیجه، می‌توان ایجاد یک نظام حقوقی واحد بین‌المللی مرتبط با اسناد رسمی را امری قابل تحقق دانست.

مبحث دوم: موضوع بحث

حقوق دانان برای تعریف اسناد رسمی به مواد ۱۲۸۴، ۱۲۸۶ و ۱۲۸۷ قانون مدنی استناد می‌کنند. این مواد، سند را به عنوان نوشته‌ای که در مقام دعوا یا دفاع قابل استناد باشد، تبیین می‌کنند و بر اساس ماده ۱۲۸۷ قانون مدنی، نوع رسمی آن در اداره ثبت اسناد و املاک یا دفاتر اسناد رسمی یا نزد سایر مامورین رسمی در حدود صلاحیت آن‌ها بر طبق مقررات قانونی تنظیم می‌گردد. این تعریف را می‌توان تعریف سنتی از سند رسمی نامید. در معتبرترین سند شرعی مکتوب مسلمانان؛ قرآن مجید، در آیه ۲۸۲ سوره مبارکه بقره که طولانی‌ترین آیه قرآن محسوب می‌شود، احکام و مقررات دقیقی برای ثبت و ضبط توافقات و رفتارهای حقوقی که از خطر تحریف و فراموشی حفظ شوند، بیان شده است تا سرمایه‌ها بستر رشد طبیعی خود را پیدا کند و اختلاف و نزاعی در میان مردم رخ ندهد.

در آیه شریفه مزبور، آنچه مهم تلقی می‌شود، دستور به ثبت و ضبط پس از تحقق دین است. آیه شریفه می‌فرماید:

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَفِيعُ أَنْ يُمْلَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلْيُهِ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمٌ لِلشُّهَادَةِ وَأُدْنَىٰ آلًا تُزَاتِلُونَ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدْرَوْنَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ سُوءٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ»

ای اهل ایمان، چون به قرض و نسیه معامله کنید تا زمانی معین، سند و نوشته در میان باشد، و بایست نویسنده درستکاری معامله میان شما را بنویسد،

و نباید کاتب از نوشتن خودداری کند، که خدا به وی نوشتن آموخته پس باید بنویسد، و مدیون باید مطالب را املاء کند، و از خدا بترسد و از آنچه مقرر شده چیزی نکاهد، و اگر مدیون سفیه یا ناتوان (صغیر) است و صلاحیت املا ندارد، ولی او به عدل و درستی املا کند و دو تن از مردان خود (از مسلمانان عادل) گواه آرید، و اگر دو مرد نیابید یک مرد و دو زن، از هر که (به عدالت) قبول دارید گواه بگیرید تا اگر یک نفر از آن دو زن فراموش کند، دیگری به خاطرش آورد، و هرگاه شهود را (به محکمه) بخوانند امتناع از رفتن نکنند، و در نوشتن آن تا تاریخ معین مسامحه نکنید؛ چه معامله کوچک و چه بزرگ باشد. این عادلانه‌تر است نزد خدا و محکمتر برای شهادت و نزدیکتر به اینکه شک و ریبی در معامله پیش نیاید (که موجب نزاع شود)؛ مگر آنکه معامله نقد حاضر باشد که دست به دست میان شما برود، در این صورت باکی نیست که ننویسید، و گواه بگیرید، هرگاه معامله کنید، و نبایست به نویسند و گواه ضرری رسد (و بی‌اجر مانند)، و اگر چنین کنید نافرمانی کرده‌اید. و از خدا بترسید و خداوند هم به شما تعلیم مصالح امور می‌کند و خدا به همه چیز داناست.

آیه مزبور حاوی نکات مهمی است که عبارتند از: موضوع امر به کتابت، علت امر به کتابت، دلالت امر به کتابت بر وجوب یا استحباب، امر به شاهد گرفتن بر دین، نهی از استنکاف شاهد و .... همچنین، آیه مزبور، نشانه توجه اسلام به حفظ حقوق از هر راهی است که بتوان به آن استناد کرد؛ نظیر اسناد مکتوب. یکی دیگر از احکام این باب این است که هر گاه، شهود را برای تحمل شهادت دعوت کنند، خودداری ننمایند (وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا). بنابراین تحمل شهادت به هنگام دعوت برای این کار، واجب است. این احتمال نیز داده شده که هم پذیرفتن دعوت برای تحمل شهادت لازم است و هم برای ادای شهادت (طبرسی، ۱۴۰۲: ۳۱۴). فقهای بزرگ و نامی شیعه به استناد منابع روایی و قرآن کریم، در آثار خود به ادله اثبات دعوا پرداخته‌اند و در باب سند، می‌توان از بخش‌های فرعی و خاص مکتوبات ایشان نکاتی را استخراج نمود. به عنوان نمونه، صاحب جواهر معتقد است که وجود کاتب برای قاضی، اطمینان لازم

برای جریان حکم بر اساس مکتوبات را به دست می‌دهد (نجفی، ۱۴۰۶: ۲۱۴)؛ همان دلیل و ملاکی که در آیه ۲۸۲ سوره بقره مبنی بر ثبت توافقاتها و امور بین اشخاص به جهت جلوگیری از خطر تحریف و فراموشی، به آن اشاره شده است. اجتماع بشری نیز دائما در حال تحول است و قواعد حقوقی نیز در مسیر این تحول، رشد می‌کند و تکامل می‌یابد. نظام ثبت اسناد رسمی نیز از این پیشرفت و تحول مصون نمانده و در انجام وظایف خود در دنیای امروز با چشم‌اندازهای نوینی مواجه شده است که در صورت عدم آمادگی برای تطابق با وضعیت جدید دچار چالش خواهد شد. پاسخ گفتن به این مقتضیات نوین ثبتی و اسناد رسمی مستلزم سرعت، دقت، کارا بودن ابزارهای مورد استفاده و تطابق به هنگام با تغییرات سایر نهادهای جامعه است. مسلم است که کشورهای دیگر با توجه به تحول عمیق صنعتی و اجتماعی، راه‌حلهایی را به معرض تجربه گذاشته‌اند. در زمینه نوع نگرش به سند رسمی در فقه و حقوق ایران و حقوق بین‌الملل علی‌رغم وجود شباهت‌ها، تفاوت‌هایی هست که مانع همکاری و همزیستی آن‌ها می‌شود. از جمله این شباهت‌ها می‌توان به تنظیم سند توسط مامور رسمی، وجود قدرت اثباتی و اجرایی سند رسمی و... اشاره کرد. در زمینه وجود تفاوت‌ها، آنچه به عنوان رکن به وجودآورنده اختلافات مورد توجه قرار می‌گیرد، این است که نظام اسناد رسمی مانند سایر نهادهای حقوقی، متأثر از نظام حقوقی است که هر کشوری برای خویش برگزیده است. به عنوان مثال، نظام حقوقی ایران که متأثر از فقه امامیه و شریعت اسلام است، در زمینه اسناد رسمی و کلیه مباحث مرتبط با آن، نیز از فقه امامیه تبعیت می‌کند. در کشوری نظیر انگلستان که مبتنی بر نظام کامن‌لا می‌باشد، ممکن است در زمینه اسناد رسمی، از ارکان نظام موصوف تبعیت کند. حال باید از مجرای مطالعه تطبیقی راهی برای تبیین مشترکات و تقویت آن‌ها و نیز حل تعارض‌ها و سازش بین نظرات متفاوت پیدا کرد. به منظور بررسی ماهیت و آثار اسناد رسمی در کشورهای مختلف و نظام‌های حقوقی متفاوت، بهترین و کارآمدترین ابزار و وسیله، بررسی تطبیقی آن نظام‌ها می‌باشد که به طور طبیعی، نتیجه آن، دستیابی به ماهیت و آثار اسناد رسمی در

نظام‌ها و کشورهای مورد نظر خواهد بود. این چنین کاربرد و موارد شبیه به آن باعث گردیده است که بررسی تطبیقی و به دنبال آن حقوق تطبیقی در جهان امروز اهمیت و گسترش چشم‌گیری پیدا کرده و پژوهش در این زمینه مورد توجه خاص اندیشمندان و پژوهشگران است. در عقد قراردادهای بین‌المللی، حل اختلافات بین‌المللی و به‌طور کلی برای تنظیم بهتر روابط بین‌المللی، در بررسی‌های تاریخی و فلسفی حقوق، برای درک بهتر و اصلاح حقوق داخلی این علم به‌کار می‌آید. همچنین ضرورت‌های عملی و توسعه روزافزون روابط بازرگانی بین کشورها، مطالعه نظام‌های حقوقی بیگانه را بیش از پیش ایجاب می‌کند. به دلیل وابستگی نظام حقوقی ایران به فقه امامیه و در عین حال عدم کفایت مباحث فقهی برای پاسخگویی به نیازهای جامعه در حال تحول و در نتیجه ضرورت ابداع احکام جدید در قالب احکام سلطانی و برای پر کردن منطقه الفراغ احکام فقهی، غیر قابل پرهیز بودن مناسبات بین‌المللی، وجود اصول و ضوابط مستقل از حقوق داخلی کشورها در حقوق بین‌الملل و تاثیر متقابل نظری و عملی حقوق بین‌الملل و حقوق داخلی، مطالعه همزمان موضوعات حقوقی در این سه حوزه مفید و بلکه ضروری است تا بتوانیم در جامعه بین‌المللی امروز، با حفظ و تقویت آموزه‌های حقوق بومی ایران و تقویت آن‌ها و نیز رعایت مبانی و اصول اساسی فقه شیعه، یک نظام حقوقی مترقی، پاسخگو و قابل اتکا و استناد و تاثیرگذار در روابط بین‌الملل داشته باشیم. این نوشتار به منظور تبیین ابعاد مشترک و متفاوت سند رسمی در سه حوزه مذکور انجام می‌شود تا راهگشای نظری همکاری‌های متقابل و تبادل تجربیات علمی بین نظام‌های حقوقی مورد بحث باشد.

مبحث سوم: تعریف واژه‌ها و اصطلاحات

گفتار اول: سند

بند اول: سند در لغت

سند در لغت بدین شکل تعریف شده است: «نوشته‌ای که وام یا طلب کسی را معین سازد یا مطلبی را ثابت کند» (عمید، ۱۳۶۹، ج ۱) و یا «سند آنچه بدان اعتماد کنند، مدرک مستند و نوشته‌هایی که قابل استناد باشد» (معین، ۱۳۷۰، ج ۵۴۷، ۱۰). به طور کلی، سند، هر تکیه‌گاه و راهنمای مورد اعتماد است که بتواند اعتماد دیگران را به درستی ادعا جلب کند؛ خواه نوشته باشد و یا گفته و اماره و اقرار.

بند دوم: سند در اصطلاح

بر اساس ماده ۱۲۵۷ قانون مدنی، «هرکس مدعی حقی باشد، باید آن را اثبات کند و مدعی علیه هرگاه در مقام دفاع، مدعی امری شود که محتاج به دلیل باشد، اثبات امر بر عهده اوست». ماده ۱۲۸۴ قانون مدنی، سند را چنین تعریف کرده است: «سند عبارت است از هر نوشته‌ای که در مقام اثبات دعوی یا دفاع در مقابل آن‌ها قابل استناد باشد». در تعریف قانون مدنی برای اینکه نوشته‌ای سند محسوب شود، نیاز به ارکان زیر دارد: اولاً؛ نوشته باشد. با این قید، تمام ادله غیر مکتوب، از تعریف خارج می‌شوند (کاتوزیان، ۱۳۸۲: ۲۷۵). منظور از نوشته، خط یا علامتی است که روی صفحه نمایان باشد؛ اعم از خطوط متداول یا غیرمتداول مثل رمز و علامات قراردادی. ثانیاً؛ در مقام دعوی، قابل استناد باشد. این قید به معنای آن است که باید بتوان سند را برای اثبات یا دفاع از خود در محکمه به کار برد؛ خواه دعوایی مطرح شده باشد یا نشده باشد (عظیمی، ۱۳۷۲: ۱۸). بنابراین، اسنادی که دارای چنین عناصری نباشند، سند عادی محسوب می‌شوند و این از مفهوم ماده ۱۲۸۹ قانون مدنی استنباط می‌گردد (نجفی، ۱۳۸۱: ۳۶۴).

بند سوم: سند در قرآن کریم

در معتبرترین سند شرعی مکتوب مسلمانان؛ قرآن مجید، در آیه ۲۸۲ سوره مبارکه بقره که طولانی‌ترین آیه قرآن محسوب می‌شود، احکام و مقررات دقیقی برای ثبت و ضبط توافقات و رفتارهای حقوقی که از خطر تحریف و فراموشی حفظ شوند، بیان شده است تا سرمایه‌ها بستر رشد طبیعی خود را پیدا کند و اختلاف و نزاعی در میان مردم رخ ندهد. در آیه شریفه مزبور، آنچه مهم تلقی می‌شود، دستور به ثبت و ضبط پس از تحقق دین است. آیه شریفه می‌فرماید:

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ لَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَ يُعَلِّمَكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ»؛

ای اهل ایمان، چون به قرض و نسیه معامله کنید تا زمانی معین، سند و نوشته در میان باشد، و بایست نویسنده درستکاری معامله میان شما را بنویسد، و نباید کاتب از نوشتن خودداری کند، که خدا به وی نوشتن آموخته پس باید بنویسد، و مدیون باید مطالب را املاء کند، و از خدا بترسد و از آنچه مقرر شده چیزی نکاهد، و اگر مدیون سفیه یا ناتوان (صغیر) است و صلاحیت املا ندارد ولی او به عدل و درستی املا کند و دو تن از مردان خود (از مسلمانان عادل) گواه آرید، و اگر دو مرد نیابید یک مرد و دو زن، از هر که (به عدالت) قبول دارید گواه گیرید تا اگر یک نفر از آن دو زن فراموش کند دیگری به خاطرش آورد، و هرگاه شهود را (به محکمه) بخوانند امتناع از رفتن نکنند، و در نوشتن آن تا

تاریخ معین مسامحه نکنید چه معامله کوچک و چه بزرگ باشد. این عادلانه‌تر است نزد خدا و محکم‌تر برای شهادت و نزدیک‌تر به اینکه شک و ریبی در معامله پیش نیاید (که موجب نزاع شود) مگر آنکه معامله نقد حاضر باشد که دست به دست میان شما برود، در این صورت باکی نیست که ننویسید، و گواه بگیرید هرگاه معامله کنید، و نبایست به نویسنده و گواه ضرری رسد (و بی‌اجر مانند)، و اگر چنین کنید نافرمانی کرده‌اید. و از خدا بترسید و خداوند هم به شما تعلیم مصالح امور می‌کند و خدا به همه چیز داناست.